

FRIEDRICH SCHLEGEL

Karl Wilhelm Friedrich von SCHLEGEL (1772–1829) romantikus német író, irodalomtörténész, művészetteoretikus, nyelvtudós. Bátyjával együtt a német romantika vezéralakja. Ők indították meg 1798-ban a berlini Athenaeum című folyóiratot, a romantikus írók első deklarált fórumát. (Magának az irányzatnak „romantika” elnevezése is Friedrich Schlegeltől származik.) Tudományos főműve, „Az indek nyelvéről és bölcséletéről” szóló könyv (1808), az indogermán elmélet legnagyobb hatású kifejtése.

Az itt következő részlet is e műből való: Über die Sprache und Weisheit der Indier. Ein Beitrag zur Begründung der Alterthumskunde von Friedrich Schlegel. Heidelberg, 1808. 44–59. o.

FRIEDRICH SCHLEGEL

Az indek nyelvéről és bölcséletéről

(Részlet)

A nyelvek belső felépítésének két fő fajtájáról

Az indben és minden belőle leszármazott nyelvben uralkodó nyelvprincípium tulajdonképpen lényegét legjobban az ellentétben keresztül világíthatjuk meg. Mert minden nyelv követi azt a nyelvtant, melynek művészi egyszerűségét az indben és a görögben csodáljuk, s melynek jellegére az előző fejezetben próbáltuk felhívni a figyelmet. Sok más, sőt a legtöbb nyelvben egy ettől teljesen különböző, sőt ezzel teljesen ellentétes nyelvtan jegeit és törvényeit találjuk.

A jelentés mellékmeghatározásait vagy a gyökhang belső változásai mutatják – flexió útján –, vagy egy minden esetben külön odaillesztett szó, mely már önmagában többséget, múltat, jövőben megvalósulandóságot vagy más ilyen viszonyfogalmat jelent. S ez a két legegyszerűbb eset egyben mutatja az összes nyelv két fő fajtáját is. Az összes többi eset lezelebből tekintve csak módosulása vagy mellékválfa e két fajtának, ezért ez az ellentét átfogja és teljesen kimeríti a nyelvek a gyökök sokfélesége tekintetében mérhetetlen és meghatározhatatlan területét.

Figyelemre méltó példáját nyújtja egy teljesen flexió nélküli nyelvnek a kínai, melyben mindazt, amire csak a nyelvek ragozással utalnak, külön, már önmagukban jelentéssé szavakkal intézik el. Olyan nyelv a kínai, mely különleges egyszerűségével, szerkezetének következetessége vagy sokkal inkább tökéletes egyszerűsége folytán az egész nyelvi világ megértése szempontjából tanulságos. Hasonló tekintetben említhetnénk még a maláj nyelvtant. Fontosak eme egész fajta jellegzetessége szempontjából az éppoly

nehéz, mint különleges amerikai nyelvek.¹ Mert ezek a számtalan sokféleség és teljes különbség ellenére, amit a gyökök tekintetében mutatnak fel, ahol is gyakran több kis nép esetében, melyek szorosan egymás mellett élnek, nem mutatkozik egy hangnyi hasonlóság sem, mégis valamennyien, már amennyire eddig ismert, a nyelvi felépítés egy és ugyanazon törvényét követik. A viszonyok minden jelölése szavak és partikulák segítségével történik, melyek itt ugyan már összenőttek a gyökhanggal, de önmagukban és külön még ugyanazzal a jelentéssel bírnak, amit a gyökszónak kölcsönöznek, melyhez illesztik őket. Az amerikai nyelvek nyelvtanukat toldalékok útján építik fel, s mint e fajta valamennyi nyelve, igen gazdagok szuffixumok általi névmási viszonyokban s az ebből előálló viszonylagos igékben és konjugációkban. A baszk is nem kevesebb, mint huszonegy elől vagy hátul a segédigéhez illesztett névmást számlál. Mármint, hogy egy nyelvben az ilyen partikulákat általában hátulról illesztik a gyökszóhoz, mint a baszkban és az amerikai nyelvek deklinációjában, vagy előlről illesztik oda, mint a koptban, vagy hol az egyik, hol a másik történik, mint a perui, mexikói és sok más amerikai nyelv igeragozásában, vagy hogy a partikulákat beleszövik-e magába a szóba, amire különösen néhány amerikai nyelvben lehet igen figyelemre méltó példákat találni, az a fő dolog szempontjából alapjában véve mindegy: elég az, hogy mind olyan nyelvtan, amely kívülről való illesztést használ, s nem flexiókat.

Ugyan a flexió látszata jöhet létre, ha az odaillesztett partikulák végül is a felismerhetetlenségig összeolvadnak a főnévvel, azonban ha egy nyelvben, ahogy ez az arabban és valamennyi vele rokon nyelven van, az első és lényeges viszonyokat, amilyenek a személyviszonyok az igéken, olyan partikulák hozzáfűzésével jelölik, melyeknek már magukban, külön is jelentésük van, s a hajlam effajta szuffixumokra a nyelvben mélyen megalapozottnak tűnik, akkor biztosra lehet venni, hogy hasonló másutt is előfordult, ott, ahol az idegenszerű partikula odaillesztését ma már nem lehet világosan kivenni; legalábbis biztosan fel lehet tenni, hogy a nyelv egészében ehhez a fajtához tartozik, még ha esetenként keveredés vagy művészi kialakítás következtében részben már egy más és magasabb jelleget öltött volna is.

Azok a nyelvek, melyek ezt a nyelvtant követik, a következő fokozatokat járják meg: A kínaiban a partikulák, melyek a jelentés mellékmeghatározásait jelölik, önmagukban álló, a gyököktől teljesen független egyszótagú szavak. Tehát éppen ennek az egyébként oly kifinomult nemzetnek a nyelve áll a legelső szinten, talán éppen azért, mert a rendkívül művészi írásrendszer annak gyermekkorát túlságosan korán rögzítette. A baszkban és a koptban, valamint az amerikai nyelvekben a nyelvtant teljes egészében szuffixumokkal és prefixumokkal képezik, amelyeket még csaknem mindenütt könnyen meg lehet különböztetni, s amelyeknek részben még önmagukban is jelentésük van. De az odaillesztett partikulák már kezdenek magával a szóval összeolvadni és egybevegyülni. Még inkább ez a helyzet az arabban és minden rokon nyelvjárásban, melyek ugyan nyelvtanuk nagy része alapján tagadhatatlanul ehhez a fajtához tartoznak, miközben némely más dolog a nyelvtanukban nem vezethető biztosan vissza erre a fajtára, sőt itt-ott már rész-

¹ A híres Alexander von Humboldt úrnak vagyok hálás több amerikai szótár és nyelvtan közléséért, amelyekből a fentebb és az ezután következő megjegyzéseket merítettem. A mexikói valamint a Peruban és a Quito birodalomban járatos kecsua meglehetősen részletes szótárán és nyelvtanán kívül több rövid kézikönyv jutott még el hozzám az othomi, kora, huasztéka, moszka, mixtéka és totonaka nyelvről.

leges egyezést mutat a flexiós nyelvtannal. Végül a keltában megtaláljuk még a szuffixumok általi nyelvtan egyes nyomait, bár naggyobbrészt az új módszer uralkodik, mely szerint segédigékkel konjugálnak és előljárókkal deklinálnak.

Az amerikai nyelvek nagy sokaságát, amely miatt, valamint e nyelvek teljes különbözősége miatt Brazíliában és Paraguayban, s nem kevésbé Ó- és Új-Mexikóban meg Északon panaszkodni szoktak, biztosan nem tekinthetjük véletlennek. A jelenség túlságosan egyforma, s a hasonló struktúra a keletkezés hasonló elvére utal, a még oly nagy különbség ellenére is. S könnyen megtalálhatjuk a nyelvtanukban e nyelvek különlegeségének okát is. Az ind vagy a görög nyelvben minden gyök valóban az, amit a neve mond, s olyan, mint egy élő csíra. Mivel a viszonyfogalmakat belső változás útján jelöli, a kibontakozás szabad játékteret kap, a fejlődés bősége határtalanul kiterjedhet, s gyakran valóban csodálatosan gazdag. Azonban minden, ami ily módon az egyszerű gyökből előlép, megőrzi még rokonsága veretét, összefügg és kölcsönösen tartja fenn és őrzi meg magát. Innen egyfelől gazdasága, másfelől szilárdsága és tartóssága ezeknek a nyelveknek, melyekről valóban elmondható, hogy organikusán jöttek létre és egy organikus szövedéket képeznek, úgy, hogy, még évezredek után is, olyan nyelvekben, melyeket tágas országok választanak el, gyakran különösebb fáradság nélkül észrevehető a fonál, mely egy egész szónemzetség szélesen kibomló gazdagságán keresztül húzódik, s bennünket az első gyök egyszerű eredetéhez vezet vissza. Azokban a nyelvekben viszont, melyek flexió helyett csak toldalékokkal bírnak, a gyökök voltaképpen nem gyökök, nem termékeny magok, hanem olyanok csak, mint egy halom atom, amit a véletlen minden szele könnyen széjjelgörgethet vagy együvé sodorhat. Csak pusztá mechanikus összefüggés áll fenn köztük, külsődleges hozzáillesztés útján. A legelső kezdetüktől fogva hiányzik e nyelvekből az eleven kifejlés csirája, a képzés mindig szegényes marad, s ezt követően, egyre több és több toldalék felhalmozása következtében, a mesterkélttség annyira felfokozódik, hogy az inkább növeli a nehézséget, semhogy egyszerűséget és könnyedséget lehetne nyerni. A látszólagos gazdagság valójában szegénység: s ezek a nyelvek, legyeknek nyersék vagy kiműveltek, mindig nehézkesek és könnyen összezavarodók lesznek, s különösen jellemző lesz rájuk az önkényesség, szubjektív különösség és hiányos mivolt.

Az amerikai nyelvek vizsgálata egyébként nagyon hasznos lehet, hogy azokat, akik még mindig remélik, hogy az anyag és a gyökök alapján valamennyi nyelv visszavezethető egy közös törzsre, meggyőzze arról, hogy ez teljesen lehetetlen. Meg kell elégedniük azzal, hogy azok a nyelvek, amelyekben flexió van, a gyökök szerint is egy közös forrásban találkoznak. A többi nyelv meghatározhatatlan sokfélesége nem vezethető vissza egységre, aminek a bizonyításához az amerikai nyelvek megszámlálhatatlan tömegén túl Ázsiából és Európából is elegendő példa említhető. A kevéssé lakott Észak-Ázsiában négy különböző nyelvcsaládot találunk, a tatár, a finn, a mongol és a tungúz vagy mandzsu törzs nyelvcsaládját. S marad még néhány nyelvjárás, amelynek a nyelvtudomány ezen részének feldolgozói eddig még csak megfelelő helyet sem tudtak biztosítani ebben a felosztásban. Ehhez jön még a tangut vagy tibeti, a szingaléz, a japán, az, ami az ind és arab keveredés levonása után a malájban, nemkülönben az a sajátos és ismeretlen, ami az India és Amerika közötti szigetek nyelvjárásaiban marad, s amit a malájoknak és a négerszerű pápuáknak szintén két teljesen különböző családjára vezetnek vissza. Az Ind-félsziget keleti részében Symes hat különböző nyelvet tart számon, amelyek közül több a számnevek, eme oly fontos alkotórészek tekintetében is különböző. A burmai, mely maga is négy nyelvjárásra bomlik, melyek közül az ávai a fő nyelvjárás,

egyszótagúságával a kínaihoz csatlakozik. Rokon vele a koloun nyelv Bengália, Arakan és Urma között, valamint néhány nyelvjárás Peguban. De maga a pegu nyelv Symes szerint mégis teljesen különböző, csakúgy, mint Meckley államé, Assamtól délre, és Sziám nyelve, melyből állítólag a déli szingalézek nyelve származik. Némely rokonság ellenére tehát a népek ilyen nagy számához képest még mindig igen nagy különbözőség marad. Ha még ehhez hozzá akarjuk venni a koptot, a baszkot, az oláh és az arnaura nem latin részét, valamint néhány figyelemre méltó nyelvi maradványt Közép-Ázsia nyugati részén, a Kaukázusban és Európában, mely egészen magányosan áll, akkor mindenkinek fel kell adnia azt a szándékát, hogy mindezeket a nyelveket egy közös ősnyelvre akarja visszavezetni. Tehát ismét egy fontos fő különbség a két nyelvi fajta között. A toldalékos nyelvek között nagyon sok egészen különböző van, ezzel szemben a flexióos nyelvek annál inkább belső rokonságot és kölcsönös összefüggést mutatnak a gyökökben is, minél magasabbra hág valaki kialakulásuk történetében.

Egyébként teljesen félreértene az, aki azt hinné, a nyelv egyik fő fajtáját kizárólag fel akarom emelni, a másikat feltétlenül le akarom sülyeszteni. A nyelv világa sokkal átfogóbb, gazdagabb, nagyobb, és magasabb műveltség esetén bonyolultabb annál, hogysen a dolgot egy éles ítélettel ilyen egyszerűen el lehetne intézni. Ki tagadhatná az arab és héber nyelv magas művészetét, méltóságát és emelkedett erejét? Ezek vitathatatlanul fajtájuk kifejlődésének és tökéletességének legfelső csúcán állnak, mely fajtához egyébként nem tartoznak olyan kizárólagosan hozzá, hogy némely részletben a másikhöz ne közelítenének. De e nyelvek legalaposabb ismerői gyakran megállapították, hogy ez a művészet később, részben erőszakolt módon alakult ki a régi nyers törzsön. Hogy azok a nyelvek, amelyek szerkezetében a flexió uralkodik, általában előnyben vannak, azt érett vizsgálatok után mindenki el fogja ismerni. De hogy a legszebb nyelv is mennyire elfajulhat, azt tapasztaljuk a mi saját, természetből fogva bizonyára nemes nyelvünkön az elhanyagolt nyelvjárásokban vagy a rossz íróknál, anélkül, hogy hasonló példákra kel-lene hivatkoznunk a görögöknél és a rómaiaknál.

A nyelvtani művészet és kifejlődés menete a két fajtában pontosan az ellenkező. A toldalékos nyelv kezdetben teljesen művészietlen, azonban egyre művésziőbb lesz, minél jobban összeolvadnak a toldalékok a főszóval. A flexióos nyelvekben viszont a struktúra szépsége és művészete a könnyebbé válásra irányuló törekvés következtében egyre inkább és inkább elvész, ahogy ez látható, ha néhány német, román és mai indiai nyelvjá-rást összehasonlítunk azokkal a régebbi formákkal, amelyekből származnak.

Hogy az amerikai nyelvek egészében alacsonyabb szinten állnak, az nem tagadható. Ezzel függ össze bizonyos lényeges betűk hiánya, így a *b, d, f, g, n, sz, j, v* mássalhang-zóé a mexikóiában, a *b, d, e, f, k, r* hiánya a kecsuában, amelyen úgyszólván az *o* sem fordul elő, az *f, i, k, l, r, sz* hiánya az otomiban, a *d, f, g, i, l, sz* hiánya a korában, a *b, d, f, r* hiánya a totnakában, a *b, p, f, r* hiánya, a mixtékában, az *f, r, sz, k* hiánya a huasztéka nyelvben. Bár e betűk egyike-másika esetében a lágy magánhangzót pótolhatja a ke-mény, vagy csak a spanyol lejegyzők számára tűnt valamelyes hiánynak, noha önmagá-ban véve nem az. De mit mondhat az ember, ha olyan lényeges és nélkülözhetetlen mássalhangzók hiányoznak, mint az *r, l, sz* vagy a *b, p, f* egész családja? Azután itt van bizonyos összetett hangok makacs kedvelése, például a *ti*-é a mexikóiában. Az a rendkí-vüli nehézség, mely a sok egymásra halmozott toldalékból áll elő a partikulák nagy tö-mege miatt – különösen az igéknél, ahol a különféle személyi viszonyokat vagy egysze-rűen a cselekvés kezdetét, vágyát vagy tartós szokását, más általi elintézését,

kölcsönösséget vagy gyakori ismétlődését jelölik – inkább megerősíti, semmint cáfolja ezt, ugyanúgy, mint a nyelvtan néhány különlegessége, mely több, a gyökeiben egészen eltérő amerikai nyelv esetében közös. Így sokban nincs nem, nincs eset és többes szám, nincs infinitívusz sem, ennek helyét a mexikóiiban és a peruiban a futurum foglalja el az *én akarok* igével, vagy hiányzik a *lenni* ige, vagy a melléknév – miként a kecsuában – azonos a főnév gentívuszával. Így *runap* (*runa* – ’ember’) egyidejűleg jelenti azt, hogy ’emberi’ és ’emberé’.

Ennek ellenére néhány e nyelvek közül nemcsak erő- és kifejezésteljes, hanem viszonylag kifejlett és művészi is. Különösen a kecsua vagy perui nyelvvel lehet ez a helyzet. Talán az inkákat éppen e nyelv kiválósága és nagyobb általánossága indította arra, hogy erőszakkal teljesen általánossá tegyék, amint ez a ránk maradt emlékek szerint történt. A perui szótárban még néhány ind gyököt is találtam, például *veypul* ’nagy’, indül *vipulo*; *acini* ’nevetni’, indül *hosono* stb. A legfigyelemreméltóbb az *inti* ’nap’, indül *indro*. Ha igaz a monda, hogy az inkáknak megvolt a csak általuk ismert és csak számukra engedélyezett, s ma tökéletesen ismeretlen nyelvük, úgy az előbbi gyökök talán ebből kerültek át a köznyelvbe, mivel a kínai évkönyvekből, amelyeket de Guignes ismertetett meg velünk, világosan kitűnik, hogy a perui birodalom és a perui műveltség megalapítói keleti irányban, Kína vagy az indiai szigetek felől jöttek ide.